

M A T E R I A Ł Y

STANISŁAW SUCHODOLSKI*

**REEDYCJA INWENTARZA ZNALEZISK
MONET WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH
Z OBSZARU POLSKI (VI — POŁOWA XII W.)**

Znaleziska monet, jak powszechnie wiadomo, są cennym źródłem archeologicznym i historycznym. Mogą one być wykorzystane przy rekonstrukcji osadnictwa, sieci drożnej, kontaktów handlowych i stosunków gospodarczych, a niekiedy również wydarzeń historycznych i kultury duchowej (magia i kult). Niezastąpione są przy badaniu rozwoju wymiany towarowo-pieniężnej i historii pieniądza. Znaleziska gromadnie pozwalają datować nie tylko monety, ale również zabytki współwystępujące oraz naczynia gliniane stanowiące zabezpieczenie depozytów. Znaleziska pojedyncze natomiast, dokonane w czasie badań wykopaliskowych, mogą służyć do określania czasu powstania warstw, domów, grobów i innych kontekstów archeologicznych.

Wydawanie inwentarzy znalezisk monet jest najlepszym dowodem na to, że rolę tych znalezisk docenia się również w praktyce. Prym wiodą tutaj Czesi, którzy już w latach 1955–1958 opublikowali w zwięzłej formie pełny inwentarz, obejmujący materiał od starożytności aż do 1900 r.¹ W ślad za nimi poszli Słowacy, i to w analogicznym zakresie czasowym². W innych krajach wydawano inwentarze skrótowe (tylko skarby) lub częściowe, dotyczące jedynie wybranych okresów, głównie starożytności i wczesnego średniowiecza. Ograniczając się do strefy bałtyckiej, wspomnijmy szwedzką serię *Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt*³ oraz dzieło R. Wiechmanna, stanowiące zarówno inwentarz, jak i opracowanie znalezisk pieniądza kruszcowego okresu wikingów z Szlezwicka-Holsztynu⁴.

* Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa.

¹ *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, red. E. Nohejlová-Prátová, t. I–IV, Praha 1955–1958.

² *Nálezy mincí na Slovensku*, red. Ľ. Kraskovská, E. Kolníková, t. I–IV, Bratislava 1964–1994.

³ *Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden*, ed. B. Malmer, Stockholm 1975– (w skrócie CNS).

⁴ R. Wiechmann, *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein*, Neumünster 1996, por. WN XLII, 1998, s. 221–224.

Wiślica, pow. Busko. Odkryty w 1960 r. skarb monet Bolesława Śmiałego (wiadomość wstępna w PSW IV A, nr 61). Fot. Edward Buczek.

Polskie inwentarze znalezisk monet wczesnośredniowiecznych, którymi się obecnie posługujemy, są znacznie starsze, liczą bowiem już około czterdziestu lat. W latach 1959–1966, kiedy powstały, były dziełem pionierskim w skali europejskiej. Publikował je ówczesny Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (obecnie Instytut Archeologii i Etnologii PAN) w ramach serii *Polskie Badania Archeologiczne* redagowanej przez Witolda Hensla (t. 1, 4, 10, 12). Cztery tomy nosiły wspólny tytuł *Polskie skarby wczesnośredniowieczne. Inwentarze* (cytowane w literaturze jako PSW). Spośród ośmiorga autorów połowa już nie żyje. Przedsięwzięcie firmował złożony głównie z archeologów komitet redakcyjny (bez redaktora naczelnego). Każdy z tomów, obejmujących odrębny region lub ich zespół, był efektem pracy dwóch lub więcej autorów oraz zmieniających się sekretarzy redakcji. Wymieńmy te tomy:

- I. J. Ślaski i S. Tabaczyński, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Materiały*, Warszawa–Wrocław 1959, 86 ss. + XXVII tabl. (uwzględniono 153 skarby i w załączniku 22 znaleziska pojedyncze)
- II. T. i R. Kiersnowscy, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Materiały*, Warszawa–Wrocław 1959, 134 ss. + XXXI tabl. (239 znalezisk, zarówno skarbów, jak i pojedynczych; w tej liczbie 25 znalezisk z przyległego terenu Niemiec)
- III. A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia. Materiały*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, 65 ss. + XXI tabl. (137 znalezisk)
- IV. M. Haisig, R. Kiersnowski, J. Reyman, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Materiały*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, 121 ss. + XIV tabl. (A — J. Reyman, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski*, 69 znalezisk; B — M. Haisig, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne ze Śląska*, 64 znaleziska; C — R. Kiersnowski, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Warmii i Mazur*, 19

znalezisk; Uzupełnienia: I — J. Żak, *Uzupełnienie do inwentarza: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski*, 14 znalezisk; II — R. Kiersnowski, *Uzupełnienie do inwentarza: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*, 16 znalezisk; III — R. Kiersnowski, *Uzupełnienie do inwentarza: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia*, 2 znaleziska; R. Kiersnowski, *Indeksy do t. I–IV*).

Kartograficzne opracowanie tego materiału wraz z uzupełnieniami według stanu z 1973 przyniosła praca zbiorowa przygotowana przez L. Gajewskiego i innych: *Skarby wczesnośredniowieczne z obszaru Polski. Atlas*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982. Uwzględniono tu 666 znalezisk, z czego na skarby przypada 468, a na znaleziska drobne — 198.

Prace te, w swoim czasie bardzo cenne i użyteczne, nie odpowiadają już dzisiejszym potrzebom. Przede wszystkim są one niekompletne, gdyż od ich przygotowania ujawnionych zostało wiele nowych znalezisk. Szczególnie duży przyrost obserwuje się znalezisk pojedynczych czy drobnych, a to dzięki intensywnym badaniom archeologicznym prowadzonym metodycznie na wielu obiektach wczesnośredniowiecznych. Luki dotyczą nie tylko materiałów nowych, ale również dawniejszych, zawartych w trudniej dostępnej literaturze czy w źródłach archiwalnych (również poniemieckich). Nie uwzględniano także na ogół monet przechowywanych w zbiorach zagranicznych. O możliwościach, jakie się kryją w tym zakresie, dobrze orientują wyniki badań prowadzonych m.in. przez Eugenię Triller⁵, Jerzego Kolendo⁶ czy Krzysztofa Wachowskiego⁷. Ten ostatni autor z powodzeniem wykorzystał dane zawarte w teczkach stanowisk (*Ortsakten*) z zespołu określonego jako Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej w Wojewódzkim Archiwum Państwowym we Wrocławiu. W efekcie, uwzględniając również rezultaty nowszych badań archeologicznych, uzyskał informacje o 30 grobach na Śląsku wyposażonych w monety. Nastąpiło więc aż trzydziestokrotne zwiększenie bazy źródłowej, gdyż inwentarz PSW IVB zawierał wiadomość o jednym tylko takim znalezisku.

O tym, że znaleziska polskie trafiały do zbiorów w Petersburgu i w Berlinie, wiadomo od dawna⁸. Mniej znany jest fakt, że skarby lub ich fragmenty przechowywane są też w kolekcjach w Stralsundzie (z Pomorza), Brunszwiku (Mórgowo), Hanowerze i Kopenhadze (Łupawa), Hamburgu (Pomorsko, pow. Krosno Odrzańskie⁹), Münster (Ulejno i dalsze zespoły bez dokładniejszej metryki), Monachium (Żmijewo-Szawły, pow. Mława, błędnie w PSW II, 181 jako Toruń, okolica). Tylko niektóre z tych znalezisk zostały uwzględnione w PSW na podstawie dawniejszej literatury.

Dalszym mankamentem *Polskich skarbów wczesnośredniowiecznych* jest brak szczegółowszych informacji o zespołach zachowanych w zbiorach krajowych, ale wówczas nie opracowanych lub nieodnalezionych (np. PSW I, 21, 26, 28, 35, 38, 62, 84, 85, 113, 115, 143, 148, 151, 152, Załącznik nr 3; III, 65, 94, 95, 124, 125, 129, 130). W pewnej mierze

⁵ E. Triller, *Wykopaliska monet Karola Beyera*, WN XXXV, 1991, z. 1–2, s. 1–104 + VIII tabl.

⁶ J. Kolendo, *Znaleziska monet średniowiecznych w materiałach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i Towarzystwa Naukowego przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej*, [w:] *Nummus et Historia, Pieniądz Europy średniowiecznej*, Warszawa 1985, s. 263–268.

⁷ K. Wachowski, *Obol zmarłych na Śląsku i w Małopolsce we wczesnym średniowieczu*, *Przegląd Archeologiczny*, t. 39, 1992, s. 123–138.

⁸ Por. V. M. Potin, *Znaleziska monet na obszarze Polski według danych archiwów leningradzkich (1859–1889)*, WN XI, 1967, zeszyt dodatk.; B. Kluge, *Sylloge of Coins of the British Isles, 36, State Museum Berlin Coin Cabinet. Anglo-Saxon, Anglo-Norman, and Hiberno-Norse Coins*, London 1987, s. 12–36.

⁹ Por. WN XLII, 1998, s. 224.

wynikało to z braku w okresie powojennym numizmatyków-orientalistów, którzy byłiby w stanie określić dirhemy arabskie. Opracowania takie były wykonywane i publikowane dopiero w okresie późniejszym i właściwie nie zostały zakończone jeszcze do chwili obecnej¹⁰.

Informacje w PSW są nie tylko niepełne, ale niekiedy również błędne. Sytuacja taka powstawała wówczas, kiedy autorom nie udawało się dotrzeć do pierwszych publikacji albo kiedy niezbyt krytycznie przyjmowali dane zawarte w literaturze. Prowadziło to do rozmnożenia liczby znalezisk, które czasem były notowane dwukrotnie, zazwyczaj pod nazwami sąsiednich miejscowości albo większych ośrodków (np. PSW I, 18 zapewne = 46; 40 = 145, 41 = 70, 49 = 151; PSW III, 71 zapewne = 128, 78 = 82; 103 zapewne = 129, 104 = 130; IVA, 13 = 20, 32 = Sobieszyn, IVB, 1 = 45). Niektóre znaleziska są rzekome (PSW II, 176 i 177; IVA 53) lub późniejsze od zakresu chronologicznego (PSW IVA, 36; IVB, 9, 14, 17 = Lipniki, 18, 30, 31, 33, 39, 47, 51), należy je więc pominąć.

Są również błędy i niedostatki dotyczące określeń monet¹¹. Część z nich nie obciąża jednak autorów, gdyż wynikają one z ówczesnego stanu badań nad monetami, które wchodziły w skład opracowywanych znalezisk. Na przykład obecnie znacznie lepiej znamy chronologię pensów anglosaskich z końca X i 1. połowy XI w.¹² Na tej zaś podstawie można dokładniej ustalać datę ukrycia skarbów aniżeli wykorzystując jedynie lata panowania władców. Zmieniły się też poglądy na początki mennictwa czeskiego, w wyniku czego odmładza się je o co najmniej 15 lat, kwestionując istnienie monet nie tylko Wacława Świętego (zm. 935), ale niekiedy również Bolesława I (935–967 lub 972). Także najdawniejsze mennictwo polskie zostało na nowo opracowane już po opublikowaniu wszystkich inwentarzy. Ostatnio również i jego początki uległy opóźnieniu¹³.

Nie mniej istotne korekty dotyczą określeń i chronologii monet niemieckich. Szczególnie gruntownie zostało przepracowane mennictwo bawarskie przez W. Hahna¹⁴, a kolońskie przez P. Ilischa¹⁵. W wyniku badań tego ostatniego autora niektóre denary (Dbg 331) przypisywane dawniej królowi Ottonowi I (936–962) zostały przydzielone Ottonowi III (983–1002). Łatwo sobie wyobrazić jak zmiana ta wpłynęła na ocenę struktury chronologicznej niektórych polskich skarbów oraz daty ich ukrycia. Studia V. Hatz a następnie C. Stoessa pozwoliły na nowo sklasyfikować monety frankońskie z X/XI w., w skutek czego pewniej możemy rozróżniać i datować emisje Moguncji, Spiry i Wormacji¹⁶. Badania V. Hatz nad niezwykle licznymi w polskich znaleziskach denarami Otto-

¹⁰ Por. ostatnio A. Bartczak i D. Malarczyk, *Dirhamy z niektórych wczesnośredniowiecznych znalezisk z terenu Wielkopolski*, WN XLIV, 2000, z. 1, s. 39–54.

¹¹ Por. rec. w WN IV, 1960, s. 119–121, X, 1966, s. 252–256.

¹² Por. np. *Studies in late Anglo-Saxon coinage in memory of Bror Emil Hildebrand* (red. K. Jons-son), Numismatiska Meddelanden XXXV, Stockholm 1990 oraz ostatnio D. M. Metcalf, *An Atlas of Anglo-Saxon and Norman Coin Finds, c. 973–1086* (Royal Num. Soc. Spec. Publ. No. 32), London 1998.

¹³ S. Suchodolski, *Moneta polska w X/XI wieku (Mieszko I i Bolesław Chrobry)*, WN XI, 1967, z. 2–3, s. 65–204; tenże, *Spór o początki mennictwa w Czechach i w Polsce*, WN XLII, 1998, s. 5–20.

¹⁴ W. Hahn, *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976, por. WN XXI, 1977, s. 162–177.

¹⁵ P. Ilisch, *Zur Datierung der in nordischen Funden vorkommenden ottonischen Münzen von Köln*, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1983–1984, s. 123–144.

¹⁶ V. Hatz, *Zur Unterscheidung der Ottonischen Prägungen in Mainz, Speyer und Worms*, [w:] *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis*, I, Lund 1961, s. 145–151; C.

na i Adelajdy kontynuował B. Kluge. Sugeruje on, że początek emisji nastąpił już przed 991, może ok. 983 r.¹⁷ Obecny stan badań nad monetą Rzeszy dobrze ilustrują dwie publikacje. Pierwsza zawiera materiały tzw. Colloquium Dannenberga, czyli międzynarodowej sesji, która odbyła się w 1982 r. w Moguncji i która miała na celu zapoczątkowanie przygotowań do wydania „nowego Dannenberga”¹⁸. Pod tym pojęciem kryje się wielka, zespołowa praca, mająca objąć pełny zestaw monet wybitych w X i XI w. w granicach Cesarstwa, a nawiązująca do monumantalnego dzieła Hermanna Dannenberga¹⁹. Druga publikacja stanowi wynik pracy jednego tylko badacza, który odważył się w krótkim czasie przygotować coś w rodzaju „małego Dannenberga”, a więc wersji wstępnej, zawierającej tylko wybrane przykłady monet²⁰.

Podstawą dla większości z przedstawionych dociekań był obfity materiał, który się zachował w szwedzkich zbiorach (publikacja w seriach CNS i Commentationes) i który obecnie jest systematycznie opracowywany przez studentów pod kierunkiem K. Jonsso-
na²¹. Natomiast dominujące w polskich znaleziskach krzyżówki stały się tematem badań głównie polskich numizmatyków, którym udało się poczynić nowe ustalenia odnośnie do ich typologii, chronologii, a nawet pochodzenia. Po raz pierwszy — na podstawie połączeń stempli — stwierdzono, że część młodszych odmian krzyżówek powstała w Polsce²². Znacznie posunęła się nasza wiedza na temat monet naśladowczych, zwłaszcza pochodzenia skandynawskiego oraz wschodnioeuropejskiego²³.

W świetle przedstawionych faktów potrzeba ponownego wydania inwentarzy znalezisk monet wczesnośredniowiecznych wydawała się w gronie Komisji Numizmatycznej oczywista. Można się jednak było zastanawiać, kiedy przystąpić do wykonania tego pożytecznego, ale niewątpliwie bardzo pracochłonnego i kosztownego zadania. Stawa-

Stoess, Mainzer (?) *Prägungen der Ottonenzeit (?)*. Eine Untersuchung zu der Gruppe Dbg 778/779, [w:] *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis*. Nova series 6. Sigtuna Papers, Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1–4 June 1989, Stockholm 1990, s. 311–316.

¹⁷ Por. B. Kluge, *Überlegungen zu den Otto-Adelheid-Pfennigen. Stempelkritische Untersuchungen der Typen Hatz II (Dbg. 1166, 1170 und AMEN (Dbg. 1171))*, [w:] *Comm. NS 6*, Sigtuna Papers, Stockholm 1990, s. 167–181; G. Hatz, V. Hatz, U. Zwicker, N. u. Z. Gale, *Otto-Adelheid-Pfennige. Untersuchungen zu Münzen des 10./11. Jahrhunderts*, *Comm. N.S. 7*, Stockholm 1991 (rec. w *WN XXXIX*, 1995, s. 188–192).

¹⁸ B. Kluge [red.], *Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in sächsischer und salischer Zeit. Ergebnisse des Dannenberg-Kolloquiums 1990*, Sigmaringen 1993.

¹⁹ H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, t. I–IV, Berlin 1876–1905 (reed. Aalen 1976), w skrócie Dbg.

²⁰ B. Kluge, *Deutsche Münzgeschichte von späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier, ca. 900 bis 1125*, Sigmaringen 1991. Por. również najnowszą inicjatywę tegoż autora — publikowany w odcinkach na łamach *Geldgeschichtliche Nachrichten* (od nr 192, R. 34, 1999, s. 192–204 poczynając) *Conspectus Nummorum Germaniae Medii Aevi (CNG). Kommentierter Typenkatalog der deutschen Münzen des Mittelalters — von den Anfängen bis zur Ausbildung der regionalen Pfennigmünze, von 880 bis um 1140*.

²¹ Por. prace dyplomowe publikowane od 1992 r. przez Uniwersytet w Sztokholmie, poświęcone poszczególnym mennicom lub grupom mennic.

²² A. Kędzierski, *Polskie denary krzyżowe w skarbie ze Słuszkowa*, *WN XLII*, 1998, s. 21–48.

²³ Por. P. Ilisch, *Eine Serie westslawischer Münzen des 11. Jahrhunderts*, *Berliner Numismatische Forschungen* 4, 1990, s. 7–12; B. Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995–1020*, *Comm. NS 9*, Stockholm 1997; G. Rispling, *The Volga-Bulgarian imitative coinage of al-Amir Yal-tavar („Barman”) and Mikail b. Jafar*, [w:] *Comm. NS 6*, Sigtuna Papers, s. 275–282.

ło bowiem pytanie, czy upływ około trzydziestu lat od zakończenia pierwotnej wersji jest wystarczający do podjęcia reedycji. Czy nie lepiej poczekać na większą liczbę zmian i uzupełnień, zwłaszcza wobec faktu, że okazja do kolejnego wydania inwentarzy będzie zapewne bardzo odległa.

Do podjęcia pozytywnej decyzji przyczyniła się, nie brana dotąd pod uwagę, a bardzo sprzyjająca okoliczność, a mianowicie zainteresowanie sprawą ze strony niemieckich kolegów. W latach dziewięćdziesiątych materiały źródłowe przechowywane w Szwecji były przez nich już w zasadzie wyeksploatowane²⁴, a do szczegółowego opracowywania monet koledzy szwedzcy nie potrzebowali dalszej pomocy z zewnątrz. Nic dziwnego, że w tej sytuacji badacze niemieccy zaczęli interesować się materiałami z południowych wybrzeży Bałtyku. A ponieważ zbiory rosyjskie były (i są nadal), praktycznie rzecz biorąc, niedostępne, uwaga została skoncentrowana na krajach bałtyckich²⁵ i na Polsce. W rezultacie, po ponad rocznych pertraktacjach, w 1996 roku została zawarta polsko-niemiecka umowa, której celem było „wspólne stworzenie nowego inwentarza wczesnośredniowiecznych znalezisk monet w Rzeczypospolitej Polskiej”. Stronami umowy był Instytut Archeologii i Etnologii PAN oraz Komisja Numizmatyczna Krajów Związkowych Republiki Federalnej Niemiec. Sygnowali ją dyrektor Instytutu — prof. Romuald Schild oraz ówczesny przewodniczący Komisji — prof. Bernd Kluge. Porozumienie sformułowane zostało bardzo ogólnie, natomiast szczegóły jego realizacji pozostawiono do późniejszych ustaleń. Wynikło z nich, że przedsięwzięciem ze strony polskiej kierować będzie prof. Stanisław Suchodolski, z niemieckiej zaś — dr Peter Ilisch z Westfälisches Museum w Münster. On też okazał się głównym niemieckim wykonawcą reedycji i z tego tytułu corocznie przyjeżdża do Polski, aby osobiście zapoznać się z zawartością znalezisk. W pierwszej kolejności interesuje się zbiorami z terenu Pomorza, a następnie Wielkopolski. Materiały z tych bowiem obszarów, podobnie jak w pierwszej edycji, mają wejść do dwóch pierwszych tomów nowego wydania. Dalsze będą obejmować, również analogicznie, Mazowsze i Polskę Środkową oraz Małopolskę i Śląsk. Uzgodniono, że koszty druku pokryje strona niemiecka, a językiem reedycji będzie niemiecki, co zapewni inwentarzom wejście do międzynarodowego obiegu naukowego²⁶.

W ciągu czterech lat, jakie upłynęły od podpisania umowy, prace nad jej realizacją posunęły się stosunkowo niewiele, a to głównie z powodu braku odpowiednich fachowców w Instytucie Archeologii i Etnologii. Podsunęło to myśl, aby ubiegać się w Komitecie Badań Naukowych o grant na sfinansowanie tego przedsięwzięcia. Pozwoliłoby to na wciągnięcie do współpracy specjalistów z zewnątrz, głównie z muzeów. Stosowny wniosek został przygotowany przez prof. S. Suchodolskiego i złożony przez Instytut w połowie 1999 r. Decyzja KBNu była w zasadzie pozytywna, ograniczała jednak środki na realizację projektu. To z kolei spowodowało pewne ograniczenie zakresu prac, a przede

²⁴ Por. przede wszystkim G. Hatz, *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die Deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*, Lund 1974; ostatnio V. Hatz, *Das CNS-Projekt – Gemeinschaftsarbeit mit Schweden*, [w:] R. Cunz (red.), Concordia ditat. 50 Jahre Numismatische Kommission der Länder in der Bundesrepublik Deutschland 1950–2000, Num. Studien 13, Hamburg 2000, s. 181–202.

²⁵ Por. A. Molvõgin, *Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland*, Num. Studien 10, Hamburg 1994; I. Leimus, *Sylloge der deutschen Münzen des 10.–12. Jahrhunderts in Estland*, [w:] Concordia ditat, s. 209–217.

²⁶ P. Ilisch, *Hochmittelalterliche Münzfunde auf dem Gebiet des heutigen Polens — ein Gemeinsames Projekt*, [w:] Concordia ditat, s. 203–207.

wszystkim opóźnienie realizacji tomu IV, obejmującego Polskę południową, a więc obszar należący wówczas już do odrębnej strefy cyrkulacji pieniądza. Autorkami będą w przyszłości: mgr Bożena Reyman-Walczak (Małopolska) i dr Barbara Butent-Stefaniak (Śląsk).

Umowa między KBN a Instytutem Archeologii i Etnologii PAN na wykonanie projektu badawczego została podpisana 23 maja 2000 roku. Realizacja ma nastąpić do końca 2002 r. W pracach, poza kierownikiem, bierze udział 8 osób, które opracowują materiały z następujących obszarów:

- I. Wielkopolska: mgr Arkadiusz Tabaka przy współudziale dra Borysa Paszkiewicza, który będzie czuwał nad wykonaniem tego tomu, i z wykorzystaniem materiałów opracowanych przez mgr. Jerzego Pinińskiego (ze zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi).
- II. Pomorze: mgr Genowefa Horoszko i mgr Jerzy Piniński oraz Mazury i Warmia: mgr Mateusz Bogucki.
- III. Mazowsze, Podlasie i Polska Środkowa: mgr Dobrochna Gorlińska przy współudziale prof. Stanisława Suchodolskiego i z wykorzystaniem materiałów opracowanych przez mgr. Jerzego Pinińskiego (ze zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi) oraz przez mgr Kunę Szubert (ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie).

Całość materiałów orientalnych (dirhemy arabskie i drachmy sasanidzkie) ze wszystkich dzielnic pozostaje w gestii mgr Doroty Malarczyk z Instytutu Filologii Orientalnej UJ. Będzie ona dostarczać autorom poszczególnych tomów opracowania znalezisk monet tego rodzaju lub udzielać informacji o okazach stanowiących tylko domieszkę do pieniądza zachodniego. Podobnie ekspertem od monet niemieckich (z wyłączeniem krzyżówek) będzie dr Peter Ilisch, który jednak nie uczestniczy w granicy KBN-u. Ze względu na masowość tego materiału, nakład pracy związany z weryfikacją całej literatury niemieckiej oraz nadaniem całości niemieckiej wersji językowej, będzie on współautorem wszystkich tomów.

Nowy inwentarz bierze więc za podstawę pierwotną wersję, która musi jednak być zweryfikowana i uzupełniona. Weryfikacja będzie się odbywać przez analizę pierwszych i podstawowych relacji o odkryciach, tak aby wyeliminować błędy powtarzane przez późniejszych autorów, a dotyczące na przykład miejsca i daty odkrycia, składu zespołu czy losu monet (krzepiące jest odkrycie po ponad 150 latach ok. 800 monet ze słynnego skarbu z Sędziszowic, PSW IVA, 50, w zbiorach Biblioteki Kórnickiej)²⁷. Szczególnie istotne jest wyeliminowanie znalezisk pozornych, powstałych na skutek rozmnóżenia skarbów przez uwzględnianie również pobliskich miejscowości, z których pochodzili bądź właściciele gruntu, bądź też znalazcy. Będą też czynione starania, aby bliżej określić miejsce odkrycia zespołów znanych w literaturze tylko pod nazwą leżących w pobliżu większych miejscowości. Z drugiej strony trzeba będzie zweryfikować atrybucję i chronologię monet, uwzględniając najnowsze ustalenia w tej mierze. Pomoc ze strony Niemieckiej Komisji Numizmatycznej, a zwłaszcza dra P. Ilischa, będzie tu nieoceniona. Istnieje bowiem szansa na wykorzystywanie najnowszych ustaleń, nawet tych, które jeszcze nie zostały opublikowane. Sprawa dotyczy nie tylko różnych rodzajów monet niemieckich, ale też orientalnych (współpraca z dr. Lutzem Ilischem z Tybingi) czy srebra niemonetarnego (współpraca z dr. Rolfem Wiechmannem z Hamburga).

²⁷ Por. S. Suchodolski, *Skarby ponownie odkryte*, referat wygłoszony 20 X 2000 r. na XII Sejsji Numizmatycznej w Nowej Soli.

Uzupełnienia będą dotyczyć znalezisk znanych, ale nieopracowanych, lub opisanych tylko skrótowo, a także w ogóle dotąd nieujawnionych. Pochodzą one zarówno ze zbiorów krajowych (publicznych i prywatnych), jak też zagranicznych. Dotarcie do tych ostatnich znów będziemy zawdzięczać głównie naszym niemieckim współpracownikom, gdyż znaleziska takie przechowywane są przede wszystkim w Niemczech.

Ciągle niewykorzystane do końca źródło znalezisk, zwłaszcza pojedynczych czy drobnych, to materiały wykopaliskowe różnego rodzaju instytucji, które prowadzą bądź prowadziły badania archeologiczne na obiektach wczesnośredniowiecznych (muzea, uczelnie wyższe, konserwatorzy, dawne Pracownie Konserwacji Zabytków, a obecnie różnorakie spółki i firmy prywatne, działające na zlecenie inwestorów). Wiadomości o tych pracach, a czasem nawet wzmianki o monetach, zawarte są w Informatorze Archeologicznym wydawanym dawniej pod auspicjami Ministerstwa Kultury i Sztuki, w Sprawozdaniach Archeologicznych i różnego rodzaju sprawozdaniach regionalnych lub środowiskowych. Doświadczenie uczy, że monety tego pochodzenia są najbardziej zagrożone. Przechowywane bowiem bez specjalnego zabezpieczenia, podobnie jak np. ceramika czy kości, stają się często łupem złodziei. Niechęć do ujawnienia smutnej prawdy lub trudności z odszukaniem monet, bywają powodem, że archeolodzy nie odpowiadają na otrzymywane ankiety lub listy z pytaniami.

Informacji o znaleziskach nieznanach autorom PSW będziemy poszukiwać nie tylko w literaturze nowszej, powstałej po 1966 r. (wiele z nich publikowały WN), ale również w starszej, np. regionalnej, prasie, czy w katalogach aukcyjnych. Następne źródło danych to zasoby archiwalne, m.in. poniemieckie (o czym była mowa wyżej), ale też korespondencja, rękopiśmienne katalogi zbiorów, pamiętniki i relacje (np. prof. Zygmunta Zakrzewskiego czy Tadeusza Kałkowskiego). Szczególnie można tu liczyć na zbiory dawnego — lwowskiego, i nowego — wrocławskiego Ossolineum, Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, wreszcie na zasoby pozostające w posiadaniu prywatnym (np. niegdyś zgromadzone przez Tadeusza Kałkowskiego).

Zakres rzeczowy, terytorialny i chronologiczny nowego inwentarza ma być zbliżony do tego, jaki obowiązywał w PSW. Uwzględnione będą zarówno znaleziska gromadne, tzw. skarby, jak i pojedyncze. Zmiany dotyczą wyłączenia zachodniej części Pomorza w byłej NRD (PSW II) oraz znalezisk ukrytych później niż w połowie XII w. Były one bowiem już uwzględnione w niedawno wydanym inwentarzu²⁸. Pewnej redukcji ulegną opisy dotyczące składnika niemonetarnego. Nie będzie się podawać opisów ani legend monet, lecz jedynie ich identyfikację za pomocą aktualnej literatury, oraz wagę — jeśli to oczywiście będzie możliwe. Przewidziane są liczne ilustracje.

W efekcie nastąpi skompletowanie wiarogodnych i nowoczesnych inwentarzy wszystkich znalezisk monet z terenów w obecnych granicach państwa polskiego. O tomie dotyczącym późnego średniowiecza była mowa wyżej. Tomy poświęcone okresowi nowożytnemu są już nieco starsze (1983, 1991) i wymagają uzupełnień, zostały jednak skonstruowane według obecnie obowiązujących zasad²⁹. Równoległe z przygotowaniem omawianego inwentarza monet wczesnośredniowiecznych prowadzone są przez zespół

²⁸ S. Kubiak przy współudziale B. Paszkiewicza, *Znaleziska monet z lat 1146–1500 z terenu Polski. Inwentarz*, Poznań 1998.

²⁹ M. Męclewska, A. Mikołajczyk, *Skarby monet z lat 1500–1649 na obszarze PRL. Inwentarz*, Warszawa 1983; ciż, *Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski. Inwentarz II*, Wrocław 1991.

pod kierunkiem dr. hab. Aleksandra Bursche prace nad sporządzeniem inwentarza znalezisk monet rzymskich. Miejmy nadzieję, że oba ukażą się w niedalekiej przyszłości.

Na koniec chciałem zaapelować do wszystkich osób, które dysponują niepublikowanymi znaleziskami monet z okresu od VI do połowy XII w., lub które mają o nich jakieś wiadomości — o pomoc w przygotowywaniu niniejszej reedycji i kontakt z autorami tomów albo z redakcją (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, al. Solidarności 105, 00-140 Warszawa, tel. [022] 620-28-81, fax [022] 624-01-00, e-mail suchodol@iaepan.edu.pl). Cenne będą też uzupełnienia i sprostowania odnośnie do znalezisk już publikowanych. Redakcja WN gotowa jest drukować takie materiały jeszcze zanim ukaże się cały inwentarz.

STANISŁAW SUCHODOLSKI

RE-ISSUE OF THE INVENTORY OF EARLY MEDIAEVAL COIN FINDS
FROM THE AREA OF POLAND (6TH CENTURY
— MIDDLE OF THE 12TH CENTURY)

(Summary)

The inventory of early mediaeval coin finds from the area of Poland came into being in the years 1959–1966 in Warsaw at the Institute of History of Material Culture as it was called then (now the Institute of Archaeology and Ethnology) of the Polish Academy of Sciences. It was a collective work published in 4 volumes covering the following regions:

I. Great Poland (J. Ślaski and S. Tabaczyński) — 175 finds;

II. Pomerania (T. and R. Kiersnowski) — 239 finds (including 25 finds from the adjacent area of Germany);

III. Central Poland and Mazovia (A. Gupieniec, T. and R. Kiersnowski — 137 finds;

IV. A Little Poland (J. Reyman) — 68 finds; B Silesia (M. Haisig) — 64 finds; C Ermland and Masuria (R. Kiersnowski) — 19 finds. The volume also contains appendices and indices.

The entire material was cartographically presented and completed up to the year 1973 in the collective work by L. Gajewski and others: *Early Mediaeval Hoards in Poland. Atlas*, Wrocław 1982. 666 finds have been specified in it, 468 of them are hoards, 198 — stray finds.

The foregoing works, at their times pioneer ones on an European scale, unfortunately do not meet today's needs any longer. First of all they are incomplete, for many new finds have been revealed since they were issued. A particularly remarkable growth is to be observed among stray finds, which is due to intensive archaeological research carried on methodically on many early mediaeval sites. The shortcomings do not only pertain to new material, but the older one as well, included in literature difficult to find nowadays, and archival sources (including German ones). Neither is there any information nor closer data on certain hoards kept in foreign collections (Berlin, Braunschweig, Hamburg, Hannover, Munich, Munster, Stralsund, Copenhagen, St. Petersburg).

Information comprised by the inventories is not only incomplete, but time and again incorrect as well. Certain finds have been recorded twice under the names of neighbouring or larger localities. It is obvious that the specifications of the coins require updating in accordance with present knowledge. This will be followed by a change in the chronology of certain finds.

Due to the foregoing the need to re-issue the inventories seemed to be obvious. Interest in the Polish material on the part of German colleagues remarkably contributed to the initiative to be taken up. After negotiations that took a year, in 1996 an agreement was concluded between the Institute of Archaeology and Ethnology and the Numismatische Kommission der Länder in der Bundesrepublik Deutschland (cf. footnote 26). Professor Stanisław Suchodolski is in charge

of re-editing works on Polish part, doctor Peter Ilisch being his German counterpart. The latter comes to Poland every year to get acquainted with materials preserved in museums. Division of the new publication into volumes and general rules will be similar to those of the first issue. However, the language will be German, editing costs to be covered by the German part.

The works are supposed to intensify starting from 2000, owing to a three-year grant by the Committee of Scientific Research. It allowed eight other people to be included in the team, first of all a specialist on Oriental numismatics (D. Malarczyk of the Institute of Oriental Philology of the Jagiellonian University in Cracow). Volume IV, covering Little Poland and Silesia, is supposed to be the closing one in 2003.

A search for the so far unpublished finds will be conducted in Polish and foreign museums, as well as in private collections. Materials of archaeological expeditions researching early mediaeval sites will make up another source. Reports for conservators, those from the area of the former Prussian state in particular, will be also made use of alongside manuscript catalogues of collections, correspondence, diaries.

The article ends with an appeal for help to people who possess unpublished coin finds from the area of the present Polish state, or who have any information on them. It is envisaged that part of the new or re-discovered finds will be published in *Wiadomości Numizmatyczne*.

One might hope that alongside the issue of the new version of the inventory of early mediaeval coin finds, a complete and up-to-date inventory of all finds from the area of Poland within its present boundaries will be issued. As it is, recently an inventory of finds from the years 1146–1500 (S. Kubiak and B. Paszkiewicz, cf. footnote 28) has been issued. Inventories of finds from the years 1500–1649 and 1649–1944 were made earlier (1983 and 1991) by Ms M. Męciewska and A. Mikołajczyk (cf. footnote 29). An inventory of finds of Roman coins is being compiled at present by a team with A. Bursche in charge. The work should be published in print in the near future.